

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-44>

УДК 351.863

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ENSURING FOOD SECURITY OF THE STATE IN THE CONDITIONS OF MILITARY OPERATIONS

Березюк Сергій Володимировичкандидат економічних наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0950-1998>**Гонтарук Ярослав Вікторович**кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7616-9422>**Ясінська Богдана Олександрівна**магістрантка,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3951-8598>**Berezyuk Serhiy, Gontaruk Yaroslav, Yasinska Bohdana**
Vinnytsia National Agrarian University

Стаття присвячена розробці заходів забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах військового стану. Отриманні результати включають в себе комплекс заходів в агропромисловому секторі економіки України орієнтованих на забезпечення продовольчої безпеки держави. Досліджено стан експортно-імпортних операцій за видами агропродовольчої продукції. Обґрунтована необхідність модернізації переробних підприємств АПК з метою зменшення собівартості виробництва основної продукції та часткового самозабезпечення альтернативними енергоносіями. Доведена перспективність використання дигестату в сільському господарстві для забезпечення підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Аргументована необхідність дотування особистих селянських господарств (ОСГ) які утримують 2 та більше корів та фермерських господарств, а також розвитку малих переробних підприємств АПК в сільській місцевості з метою забезпечення місцевого населення продовольством.

Ключові слова: продовольча безпека, військовий стан, переробка, експорт, імпорт, дотації.

The article is devoted to the development of measures to ensure food security of the state under martial law. The relevance of the study lies in the need to develop measures aimed at ensuring food security of Ukraine in the conditions of martial law. The purpose of the article is to develop measures for the production and processing of products of the agro-industrial complex aimed at ensuring food security of Ukraine under martial law. In the research process, a set of general scientific and special methods was used: economic analysis – when determining the volumes of export-import operations by food groups; analysis and synthesis – when combining the constituent economic phenomena in a single process; graphic – with a visual display of individual indicators of development; grouping – when the efficiency of management of agricultural processing enterprises depends on the implementation of modernization measures; deductive – during the theoretical understanding of the problem and clarification of individual concepts; inductive – when collecting, systematizing and processing information. The obtained results include a set of measures in the agro-industrial sector of the economy of Ukraine aimed at ensuring the food security of the state in the conditions of martial law. The need for the development of environmentally efficient technologies for growing agricultural products is substantiated. The state of export-import operations by types of agro-food products was studied. There is a well-founded need to modernize processing enterprises with the aim of reducing the cost of production of the main products and partial self-sufficiency with alternative energy carriers. The prospect of using digestate in agriculture to ensure an increase in the yield of agricultural crops, which will make it possible to reduce the cost of their cultivation, has been proven. The necessity of subsidizing personal peasant farms that keep 2 or more cows, as well as the development of small agricultural processing enterprises in rural areas in order to provide the local population with food at moderate prices, has been proven.

Keywords: food security, martial law, processing, export, import, subsidies.

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах російського вторгнення та відмови від імпорту енергоносіїв з Білорусії та РФ пошук шляхів забезпечення продовольчої безпеки держави в короткостроковій перспективі є надзвичайно актуальним. Найбільш швидким рішенням є використання наявного потенціалу сільського господарства із застосуванням заходів ведення органічного виробництва та часткової переробки відходів на альтернативні джерела енергії та добрив з метою мінімізації собівартості продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам створення ефективної системи забезпечення продовольчої безпеки держави в сучасних умовах присвячені наукові праці Ніконенко О. А., [1], Калетніка Г. М. [2; 10], Гончарук І. В. [2], Дихи М. В. [3], Фурман І. В. [4-5], Яремчук Н. В. [7], Бондаренко В. М. [9], Токарчук Д. М. [11] та ін. Проте розробка заходів забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах військового стану є надзвичайно необхідним, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. На сьогодні необхідним є розроблення та обґрунтування напрямів вирощування та переробки продукції АПК для забезпечення продовольчої безпеки в умовах військового стану.

Формування цілей статті. Метою статті є розробка заходів виробництва та переробки продукції агропромислового комплексу орієнтованих забезпечення продовольчої безпеки України в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах військових дій, порушення логістичних зв'язків між виробниками та споживачами продукції, окупації частини територій та закриттям більшості портів забез-

печення продовольчої безпеки є одним з основних завдань органів державної влади.

Як зазначає Ніконенко О. А., важливою умовою досягнення продовольчої безпеки є стабільність її забезпечення, яка передбачає: можливість для груп населення, домогосподарств та окремих людей мати доступ до достатньої кількості продовольства у будь-який час і не перебувати під тиском втрати доступу до продовольства у результаті шоків попиту або пропозиції, а також циклічних коливань кон'юнктури [1, с. 91].

В умовах подорожчання добрив, палива та низьких закупівельних цін на продукцію аграрного сектору необхідним є використання альтернативних джерел підживлення одним з яких може стати використання дигестату, що дасть можливість частково зменшити зростання собівартості виробництва.

Дослідження Калетніка Г. М. свідчать, що підвищення врожайності після застосування біодобрив (дигестат) коливається від 10 до 50%, проте точніший прогноз складний, тому що на врожайність впливають і багато інших чинників. Для прикладу, на удобрення 1 га поля необхідно 120 кг звичайних мінеральних добрив, в той час як для удобрення такої ж площі витрачається лише 500 кг біодобрив за однакової врожайності (табл. 1) [2, с. 186].

Загрозу продовольчій безпеці приніс зрив весняної посівної кампанії 2022 р. (або зменшення посівних площ) в областях, де ведуться активні бойові дії або є тимчасово окупованими. Відтак, було зменшення врожайності через порушення агротехнологічного обробітку земель, зменшення зборів зерна і, як наслідок, зменшення експорту зернових [3, с. 56].

На думку Фурман І. В. покращення інвестиційно-інноваційної діяльності в аграрному

Таблиця 1

Вплив дигестату на урожайність культур

Вид культур, які вирощуються	Звичайна врожайність, т/га	Збільшення врожайності, %	Додатковий урожай, т/га
Пшениця	2,3-2,5	10	0,23-0,25
Ячмінь	1,8-2,0	10	0,18-0,20
Кукурудза	5,0-8,0	10	0,5-0,8
Буряк цукровий	20,0-40,0	10	2,0-4,0
Картопля	18,0-20,0	10	1,8-2,0
Квасоля	2,0-2,5	10	0,20-0,25
Яблука	25,0-30,0	10	2,5-3,0

Джерело: сформовано авторами за даними [2, с. 186]

секторі потребує удосконалення діючих механізмів залучення інвестицій [4, с. 46]. Особливо це актуально в умовах військового стану держава має гарантувати інвестиції, які будуть залучатися в АПК.

Провідними шляхами покращення структури формування та розподілу прибутку підприємства є визначення пріоритетного напрямку використання прибутку. Це забезпечить майбутній розвиток підприємства, проведення аналізу динаміки та факторів отриманого прибутку, виявлення резервів, що сприятиме максимізації прибутку, а також ефективному плануванню формування, розподілу та використання прибутку на наступні періоди [5, с. 63].

Зважаючи на зростання цін на продовольство та налагодження «зернового» коридору, альтернативних шляхів експорту та зважаючи на сприятливу політику ЄС щодо експорту для максимізації прибутку доцільним надлишки продукції АПК реалізовувати на ринки ЄС. Слід зазначити що в січні-листопаді 2022 р. експорт товарів становив 40671,2 млн дол. США, або 66,4% порівняно із січнем-листопадом 2021р., імпорт – 49194,9 млн дол., або 75,8%. Негативне сальдо склало 8523,7 млн дол.

(у січні-листопаді 2021 р. також негативне – 3635,3 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,83 (у січні-листопаді 2021 р. – 0,94) (рис. 1, рис. 2).

Незважаючи на військовий стан спад експорту товарів АПК був порівняно нижчим ніж в цілому в державі (табл. 2). Експорт продукції тваринного походження мав ріст порівняно з 2021 роком, що зумовлено політикою зближення з ЄС (вітчизняні виробники отримали пільги на експорт).

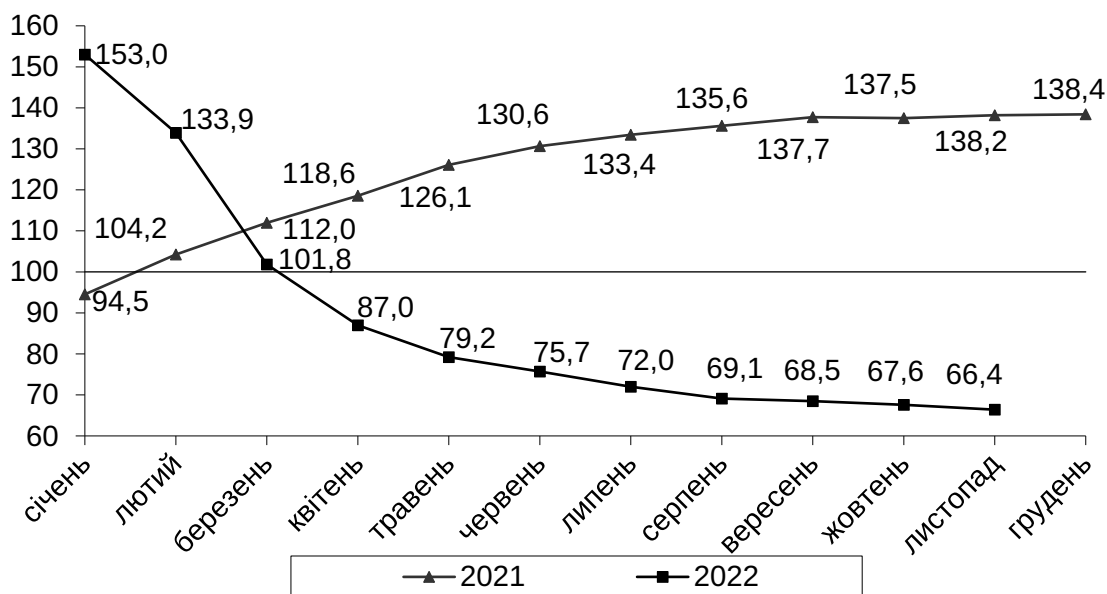
Як зазначає Яремчук Н. В., основними напрямками розвитку виробництва та переробки зерна в Україні мають стати: розвиток інфраструктури шляхом будівництва нових елеваторів; стимулювання вирощування зернових культур 1–2 класу через систему розвитку насінництва в Україні та використання більш прогресивних технологій; зменшення експортних квот на зерно та заборона для вивезення твердих сортів пшениці з метою розвитку власного виробництва макаронних та хлібобулочних виробів; створення виробничих потужностей для переробки фуражного зерна на базі приватизованих спиртових заводах з орієнтацією на виробництво спирту та біоетанолу [7, с. 96].

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі основною продукцією АПК у січні-листопаді 2022 року

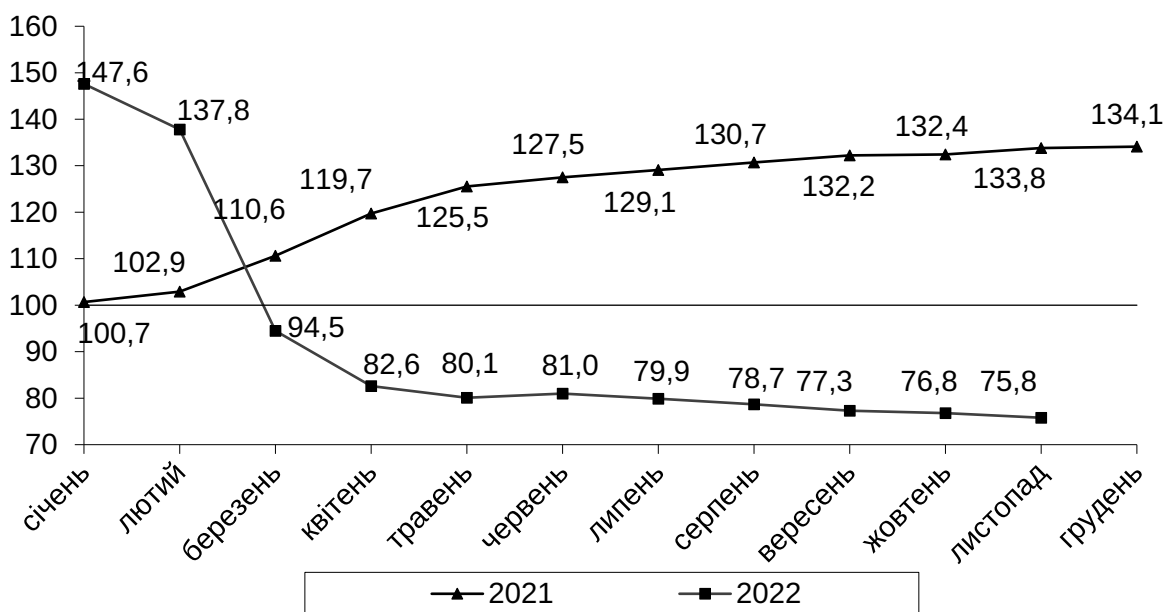
Назва товарів	Експорт			Імпорт		
	млн дол. США	у % до січня-листопада 2021	у % до загального обсягу	млн дол. США	у % до січня-листопада 2021	у % до загального обсягу
Усього	40671,2	66,4	100,0	49194,9	75,8	100,0
у тому числі						
Живі тварини; продукти тваринного походження	1354,0	112,3	3,3	1060,5	75,9	2,2
Продукти рослинного походження	12037,4	87,9	29,6	1716,0	91,3	3,5
у тому числі						
зернові культури	8079,8	75,2	19,9	143,3	94,2	0,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5434,2	89,4	13,4	277,8	69,1	0,6
Готові харчові продукти	2214,4	64,6	5,4	2290,3	71,6	4,7

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

**Рис. 1. Темпи зростання (зниження) експорту товарів
(у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)**

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

**Рис. 2. Темпи зростання (зниження) імпорту товарів
(у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)**

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

З метою забезпечення продовольчої безпеки на даний час Законом України про внесення змін до деяких законів України щодо безперервного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану передбачені наступні заходи:

– на період воєнного стану та протягом 90 днів з дати його завершення спрос-

тити державну реєстрацію пестицидів і агрохімікатів;

– розширити перелік агрохімікатів, дозволених до ввезення в Україну, виробництва, торгівлі, застосування та рекламування без їх державної реєстрації;

– дозволити відбирати зразки фахівцям приватних лабораторій та агрономам-

інспекторам; спростити порядок уповноваження приватних лабораторій; спростити фітосанітарні вимоги при переміщенні продукції рослинного походження та дозволити оформлення електронного фітосанітарного сертифіката;

– надати можливість для українських органічних виробників, які здійснювали виробництво за стандартами ЄС, перейти на українські стандарти виробництва без додаткового перехідного періоду (якщо це відбувається у рамках одного і того органу сертифікації), а також можливість для таких виробників отримати державну підтримку;

– відтермінувати на 3 роки з дня завершення воєнного стану відповідні вимоги Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»;

– спростити та дозволити транзитне переміщення живих тварин через територію країн, в яких фіксуються випадки небезпечних хвороб тварин, за умови якщо відповідні тварини походять з господарств тих країн, що є вільними від небезпечних хвороб тварин [8].

В умовах виходу на ринки ЄС та адаптації до стандартів даного союзу доцільним є про-

понована Бондаренком В. М. маркетингова стратегія молочного підкомплексу АПК, спрямована на підвищення ролі маркетингової діяльності в умовах ринку та вдосконалення методів маркетингових досліджень [9, с. 63].

Незважаючи на військовий стан динаміка показників зовнішньої торгівлі продукцією АПК України у 2023 році формуватиметься в напрямку поступового надолуження втрат, понесених у 2022 році. Передбачається зростання експорту товарів агропромислового призначення, покращення ситуації з імпортозалежними групами продовольства та поступового розширення внутрішнього попиту. Необхідним залишається поряд з забезпеченням продовольчої безпеки подолання дефіциту енергоресурсів, що можливо досягти за рахунок часткової переробки продукції аграрного сектору та відходів харчових підприємств на альтернативні джерела енергії.

Як зазначає Калетнік Г. М., виробництво біогазу та біоетанолу на спиртових заводах регіону зможе дати наступний ефект для економіки: підвищити енергетичну незалежність; знизити витрати спиртових заводів на енергоносії; покращити екологічний стан водних ресурсів; забезпечити тваринницьку галузь білковими кормами [10, с. 21]. Як зазначає

Таблиця 3

Заходи орієнтовані на забезпечення продовольчої безпеки в умовах військового стану

Пропоновані заходи	Очікуванні результати
Модернізація птахофабрик, тваринницьких ферм, цукрових та спиртових заводів з метою створення виробництв альтернативних джерел енергії.	1. Подолання енергетичної залежності за рахунок виробництва біогазу та біоетанолу 2. Забезпечення зниження собівартості продукції та кінцевої ціни на продовольчі товари 3. Забезпечення сільського господарства органічними добривами (дигестатом) за помірними цінами
Створення малих тваринницьких підприємств та дотування ОСГ, які утримують 2 та більше голів ВРХ	1. Забезпечення молочної галузі високоякісної сировиною з можливістю подальшого експорту надлишків в ЄС 2. Нарощування поголів'я ВРХ
Дотування фермерських господарств орієнтованих на виробництво органічної продукції	1. Покращення якості продукції 2. Створення додаткових робочих місць в сільській місцевості
Зменшення експортних квот на пшеницю твердих сортів	1. Уникнення ситуації з дефіцитом сировини для хлібопекарської галузі 2. Мінімізація сезонних коливань цін на зерно 1-2 класу
Компенсація відсотків за кредитами на будівництво борошномельних комплексів, олійних та круп'яних виробництв малої потужності фермерським господарствам	1. Зменшення цін на продовольство в сільській місцевості 2. Створення додаткових робочих місць в сільській місцевості

Джерело: власні дослідження

Токарчук Д. М. Україна володіє достатніми земельними площами, щоб гарантувати енергетичну безпеку при використанні сільськогосподарської сировини на виробництво біопалива, не загрожуючи безпеці продовольчій [11, с. 171].

Для забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах військового стану доцільно інвестувати в створення великих промислових агровиробництв сфокусованих на технічні та зернові культури, що далі доцільно використовуються як паливо та корм для тваринництва. Великі тваринницькі та птахівничі комплекси є об'єктами підвищеної екологічної небезпеки їх доцільно модернізувати за рахунок створення підсобних виробництв орієнтованих на виробництво біогазу для власних потреб. Загальний напрямок агровиробництва повинен зосередитися на сталих та кліматично дружніх рішеннях, а саме надання переваг агроекологічним практикам: точному землеробству, використанню сівозмін та біологічно різноманітного полікультурного підходу у рослинництві; дрібномасштабному тваринництву з високими стандартами добробуту тварин (табл. 3).

Окрім того, українські фермерські господарства демонструють великий потенціал для розвитку органічного землеробства. Зокрема, відходи від рослинництва та тваринництва можна використовувати місцево у локальних проєктах малої біоенергетики або як добрива шляхом переробки на дигестат.

Отже, комплекс запропонованих заходів дасть можливість забезпечити населення особливо в сільській місцевості основними

продуктами харчування за помірними цінами та високої якості.

Висновки із цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку. Проведені дослідження підтверджують важливість питання розробки напрямів вдосконалення виробництва та переробки продукції АПК з метою забезпечення продовольчої безпеки та дасть можливість отримати наступні результати:

- зменшити собівартість виробництва сільськогосподарських культур за рахунок власного виробництва альтернативних джерел енергії;

- підвищити якість продукції та адаптуватися до вимог ЄС в тому числі за рахунок розвитку органічного землеробства;

- створити значну кількість малих переробних підприємств АПК орієнтованих на виробництво продуктів першої необхідності для окремих сільських територій;

- стимулювати розвитку тваринництва в тому числі в ОСГ та малих переробних підприємств АПК;

- забезпечити аграрних виробників дешевими органічними добривами (дигестатом).

Реалізація запропонованих заходів дасть можливість значно підвищити рівень продовольчої безпеки та конкурентоспроможності продукції АПК та може слугувати доповненням до Плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану затвердженого Розпорядження КМУ від 29 квітня 2022 р. № 327-р. Перспективним для подальших досліджень є визначення потенціалу модернізації переробних підприємств АПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ніконенко О. А. Методичне забезпечення формування продовольчої безпеки України. *Агросвіт*. 2022. № 9-10. С. 86–92. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.9-10.86.
2. Калетнік Г. М., Паламарчук В. Д., Гончарук І. В., Ємчик Т. В., Телекало Н. В. Перспективи використання кукурудзи для енергоефективного та екологічного розвитку сільських територій : монографія. Вінниця : ФОРМ Кушнір Ю.В. 2021. 260 с.
3. Диха М. В. Продовольча безпека під призвою воєнних дій в Україні. Сталій розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 25 травня 2022 р. ВП НУБіП України. С. 55–57.
4. Фурман І. В. Система фінансового регулювання аграрного сектору України: оцінка сучасного стану та активізація функціонування. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 5. С. 35–50.
5. Фурман І. В. Вектори підвищення ефективності управління прибутком підприємства. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: збірник наукових праць*. 2017. № 3. С. 55–64.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Яремчук Н. В., Гончарук Я. В. Перспективи розвитку виробництва та переробки зерна в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Випуск 74. С. 88–97. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-13>.

8. Закон України про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану від 12.05.2022 № 2246-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-20#Text>.

9. Бондаренко В. М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 61–64.

10. Калетник Г. М., Гонтарук Я. В. Диференціація розвитку галузей переробної промисловості аграрного сектору Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 3 (53). С. 7–23. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-3-1

11. Фурман І. В., Токарчук Д. М. Продовольча безпека та економічні засади виробництва біопалива. *Економічний аналіз*. 2018. № 1. С. 168–174.

REFERENCES:

1. Nykonenko, O. (2022). *Metodychne zabezpechennia formuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy* [Methodological support for the formation of food security in Ukraine], *Agrosvit*, vol. 9–10, pp. 86–92. [in Ukrainian]

2. Kaletnik G. M., Palamarchuk V. D., Honcharuk I. V., Yemchuk T. V., Telekalo N. V. (2021) *Perspektyvy vykorystannia kukurudzy dlia enerhoefektyvnoho ta ekolohobezpechnoho rozvytku silskykh terytorii: monohrafiia* [Prospects for the use of corn for energy-efficient and ecologically safe development of rural areas]. Vinnytsia: FOP Kushnir Yu.V. 260 p.

3. Dykha M. V. *Prodovolcha bezpeka pid pryzmou voiennykh dii v Ukraini* [Food security under the prism of military operations in Ukraine]. *Stalyi rozvytok ahrarnoi sfery: inzhenerno-ekonomichne zabezpechennia : materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 25 travnia 2022 r. VP NUBiP Ukrainy*, pp. 55–57. [in Ukrainian].

4. Furman I. V. (2017). *Systema finansovoho rehuliuвання ahrarnoho sektoru Ukrainy: otsinka suchasnoho stanu ta aktyvizatsiia funktsionuvannia* [The system of financial regulation of the agricultural sector of Ukraine: assessment of the current state and intensification of functioning]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 5, pp. 35–50. [in Ukrainian].

5. Furman I. V. (2017). *Vektory pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia prybutkom pidpriemstva* [Vectors of improving the efficiency of enterprise profit management]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu: zbirnyk naukovykh prats*, vol. 3, pp. 55–64. [in Ukrainian].

6. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Yaremchuk N. V., Hontaruk Ya. V. (2022). *Perspektyvy rozvytku vyrobnytstva ta pererobky zerna v Ukraini* [Prospects for the development of grain production and processing in Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 74, pp. 88–97. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-13> [in Ukrainian].

8. *Zakon Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo bezperebiinoho vyrobnytstva ta postachannia silskohospodarskoi produktsii pid chas voiennoho stanu vid 12.05.2022 № 2246-IXh* [Law of Ukraine on Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Uninterrupted Production and Supply of Agricultural Products During Martial Law dated May 12, 2022 No. 2246-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-20#Text>.

9. Bondarenko, V. M. (2014). *Rozvytok efektyvnogo vyrobnytstva moloka ta joho promyslovoyi pererobky v Ukraini* [Development of efficient production of milk and its industrial processing in Ukraine]. *Ekonomika APK*, vol. 5. p. 61–64. [in Ukrainian].

10. Kaletnik G. M., & Hontaruk Ya. V. (2020). *Dyferentsiatsiia rozvytku haluzei pererobnoi promyslovosti ahrarnoho sektoru Vinnytskoi oblasti* [Differentiation of development of branches of processing industry of agrarian sector of Vinnytsia region]. *Economics, finance, management: topical issues of science and practical activity*, vol. 3 (53), pp. 7–23. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-3-1. [in Ukrainian].

11. Furman I. V., Tokarchuk D. M. (2018). *Prodovolcha bezpeka ta ekonomichni zasady vyrobnytstva biopalyva* [Food security and economic principles of biofuel production]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 1, pp. 168–174. [in Ukrainian]